

Een woord vooraf

Men kan met enig recht beweren dat het christendom in West-Europa in een crisis geraakt is. Enerzijds heeft dat te maken met externe factoren, zoals de toegenomen secularisering. Anderzijds heeft de rooms-katholieke kerk door het seksuele misbruik door religieuzen en door de bedenkelijke wijze waarop zij zich daartegenover opstelde aan die neergang bijgedragen. Men krijgt bovendien sterk de indruk dat kerken van allerlei gezindten geen vat meer hebben op veel gelovigen, die nog wel wensen te geloven maar niet langer bij een instituut ingelijfd willen worden. Vandaar dat de zogenaamde migrantenkerken waarschijnlijk zo succesvol zijn: het gaat hier vooral om 'believing' en niet om een strenge vorm van 'belonging'.

Hoewel een aantal fundamentele beginselen van het christendom (Jezus de zoon van God, die voor onze zonden gestorven is bijvoorbeeld) nooit vat op mij gekregen heeft, zou ik een volledige teloorgang van een rijke traditie die zoveel eeuwen standgehouden heeft betreuren. In dit licht moet men het motto van Kierkegaard dat in dit boek is afgedrukt begrijpen. Naar mijn idee is het christendom in onze samenleving in een aantal opzichten op een dood spoor beland, maar door nieuwe impulsen zou deze religie weer levensvatbaar kunnen worden.

Ik heb als literatuurwetenschapper moeten constateren dat veel studenten zonder de nodige kennis van het christendom teksten eenvoudigweg niet meer begrijpen. Daarbij gaat het beslist niet alleen om middeleeuwse documenten maar ook om eigentijdse werken, waarin de Bijbel en de christelijke leer – zij het vaak op de achtergrond – nog steeds een belangrijke rol spelen. In mijn vorige publicatie – *Bron en bestemming, essays over literatuur en christendom* – heb ik geprobeerd deze relatie aanschouwelijk te maken. Tegelijk had ik na de afronding daarvan de indruk dat ik nog veel meer over deze verhouding kon schrijven. Zo ontstond de gedachte het spoor van mijn vorige boek te vervolgen maar met daarnaast het idee literatoren die zich vanaf de zijlijn met het christendom hebben beziggehouden aan het woord te laten. Dit alles in de veronderstelling dat ik door hun werk te bespreken Kierkegaards oproep een impuls kan geven. Uiteraard hebben ook anderen vanaf de zijlijn kritische geluiden laten horen, maar gezien

mijn achtergrond als literatuurwetenschapper en theoloog besloot ik me te beperken tot zijlijners die zich in het literaire circuit over het christendom uitgelaten hebben. Ik betreur het dan ook dat een aantal academici zich cultuurwetenschapper is gaan noemen teneinde zich met zaken bezig te kunnen houden waar men niet voor gestudeerd heeft.

Dietrich Bonhoeffer hield zich als een van de weinige theologen staande tegen de terreur van Hitler in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw. Hij schreef, toen hij door de nazi's gevangengehouden werd, ook poëzie die ons een blik op zijn tegendraadse visie op het christelijke geloof gunt. Thomas Merton was een excentrieke monnik die enerzijds een sterk van de wereld onthecht leven leidde, maar anderzijds geëngageerde contacten met diverse politici en kunstenaars onderhield. Zijn erudiete essays over literatuur geven de lezer impliciet een helder beeld van de eigenzinnige wijze waarop hij naar het geloof keek. Gerard Walschap en Marnix Gijsen waren twee Vlaamse schrijvers die zich aanvankelijk tot de katholieke kerk rekenden maar zich later teleurgesteld daarvan afkeerden, omdat zij zich niet langer met haar strenge moraal konden verenigen. Juist omdat zij het christendom van binnenuit hebben leren kennen, is het waardevol hun kritiek op deze religie te bestuderen.

Judas is in de loop van de geschiedenis van een vlijtige apostel tot de grootste vijand van zijn leermeester en diens volgelingen gedegradeerd. Vanaf de negentiende eeuw kantelt dit beeld weer ten gunste van hem. Amos Oz sluit zich aan bij deze wijziging en schetst in zijn roman over dit personage een beeld van deze buitenstaander die de ons bekende gang van zaken in de ontwikkeling van het christendom op een geheel andere wijze benadert. De chansonnier Georges Brassens heb ik geprobeerd vanuit het existentialistische perspectief te bezien. Binnen dit wereldbeeld geldt God na de Tweede Wereldoorlog als een machteloze of afwezige instantie, waarmee de mondige mens dient af te rekenen. Daarbij gaat het in deze literaire stroming, maar ook in de liederen van Brassens en andere chansonniers, er in eerste instantie om de macht van de Kerk te breken en niet zozeer om het geloof in brede zin te vernietigen. Juist door die afbraak kan de authenticiteit van Jezus' handelen, zo menen Brassens en de zijnen, weer in beeld komen. In het essay 'De zwarte Messias' staat Jezus, zoals geprofileerd in de zogenaamde zwarte theologie en in de postkoloniale literatuur centraal. Hierin schetst men een tegendraads beeld van de Messias, zoals dat ons bekend is, en dat de wijze waarop wij hem geprofileerd hebben moet nuanceren maar ook verrijken. Deze 'herschreven Jezus' ontmoeten we ook in het Zuid-Afrikaanse toneelstuk *Woza Albert!*, dat

ik in het licht van de genoemde theologie wil bespreken. Ten slotte heb ik aandacht aan de katholieke auteur Julien Green besteed, die zich door zijn conservatieve visie op het christendom op een extreme wijze aan de zijlijn van zijn geloofsgenoten heeft geplaatst. Tegelijk geeft hij daardoor een verrassend beeld van het christendom, zoals ik getracht heb te laten zien in de bespreking van zijn studie over het leven van Franciscus van Assisi.

Uiteraard is ook dit boek niet zonder de bijzondere inspanningen van anderen totstandgekomen. Mijn eerste dank gaat uit naar Maria van der Wijst, die wederom zeer zorgvuldig en nauwgezet mijn geschriften heeft nageplozen. Ik ben tevens dank verschuldigd aan Sytske Teppema, die eveneens mijn manuscript prachtig gecorrigeerd heeft. Erg ingenomen ben ik ook met de omslag van mijn boek die Irma van 't Hek heeft ontworpen. Daarnaast heb ik veel opgestoken van de gesprekken die ik met dr. Bas van Bommel en dr. Frank Brandsma over respectievelijk Griekse werkwoorden en hun betekenis en de narratologische aspecten van de heiligenbeschrijving heb mogen voeren. Zij, maar ook mijn studenten, waren een onmisbare steun in de positie die ook ik aan de zijlijn van het christendom heb ingenomen.

Hans van Stralen
Maarsse
Oktober 2019